

Självkänsla kontra realitet – ett dilemma för psykologin och för kvinnorna

*Varje flicka måste
ta ställning till motsättningen
mellan den egna självkänslan och insikten
om att män har högre status och mer makt i samhället än
kvinnor. Eva Ethelberg ser tre "lösningar" på detta dilemma och hon
kallar dem "personlighetsstrategier". Med hjälp av dessa
analyserar hon tre "äldre" personlighetsteorier
och tre kvinnoteorier.*

När en flicka är mellan 5 och 7 år har hon blivit stor nog att förstå att män har högre status och mer makt i samhället än kvinnor. Manlig dominans är en viktig del av den verklighet som hon måste tillägna sig i sin utveckling som samhällsindivid; även om hennes egen far verkar bestämma minst i familjen.¹

I böcker, i TV, på dagis, i skolan och i kamraternas familjer är mönstret som helhet fast (men ofta dolt): pojkarna dominerar i skolan (se tex Hultman & Einarsson, 1981), männen dominerar på arbetsmarknaden och i de politiska organen, fäderna bestämmer de stora sakerna (dvs har makt att bestämma eller låta bli att bestämma), medan mödrarna bestämmer de små sakerna i familjerna.

När flickan är mellan 5 och 7 år vet hon också att hon tillhör kvinnokönet och kommer att fortsätta med det. Dessförinnan har hon varit osäker på detta. Hon är således vid denna ålder i stånd att förstå att hon permanent tillhör en andrerangskategori med avseende på kön.

Eftersom hon är en av många små flickor med god självkänsla kommer hon att känna sig förvirrad och allvarligt kränkt. Både känslomässigt och intellektuellt har hon då behov av att hitta en lösning på detta dilem-

ma mellan sin självkänsla och den manliga dominansen.

När det beskrivs så här verkar det som om den lilla flickan är mycket medveten om vad som är hennes problem. Så förhåller det sig naturligtvis sällan. Dilemmat eller motsättningen kommer att dyka upp i olika förklädnader, i olika situationer, i förhållande till olika människor:

- Pappas snälla flicka har en enastående förmåga att få sin trötta pappa på gott humör när han kommer hem från jobbet. Men hon måste förundras över att hennes bror får en uppskattande blick när han berättar hur han satte läraren på plats i skolan.
- Mammas stora flicka är allra störst när hon klarar av att passa sina småsyskon medan mamma handlar. Mammas store pojke är frisk och aktiv, så han är ute och leker varje eftermiddag. Om pappas snälla flicka och mammas stora flicka skulle hitta på att ge läraren svar på tal eller försvinna när det var dags för hushållsarbete där hemma, så hade hon blivit utskälld för att hon var fräck och egoistisk.
- När den lilla flickan blir tonåring upptäcker hon att hon först och främst kan

väcka positiv uppmärksamhet i gänget genom sitt utseende. De positiva och uppskattade aktiviteterna är i stort sett förbehållna pojkar. Om hon trots det rör sig in på pojkarnas aktivitetsområde, måste hon räkna med olika sanktioner – tex att uppfattas som asexuell. Det betyder inte att flickorna är passiva, men däremot att deras aktiviteter är osynliggjorda. Man kan säga att pojkarna generellt vet att placera sina aktiviteter i rampljuset – men det är nog mer korrekt att säga att det är manssamhället som bestämmer var rampljuset är och vem det ska riktas på.

När den lilla flickan eller den unga kvinnan ser på sina föräldrar, på andra barns eller ungdomars föräldrar, på män och kvinnor i samhällslivet, ser hon samma skevheter fast i större skala: Far har mest utbildning eller tjänar mest. Mor arbetar deltid och ansvarar för hemmet. Männen dominerar inom förvärvsliv och politik. Nästan allt som ger status och erkännande, är spännande, utmanande och nyskapande utförs av män.

Denna motsättning mellan självkänsla och realitetsuppfattning (vad gäller manlig dominans) föreligger enligt min hypotes hos *alla* flickor i 5–7-årsåldern, men är i denna tillspetsade form inte medveten. I princip befinner de sig alla i samma situation på denna punkt men skiljer sig betydligt från varandra när de har "valt sin lösning" på dilemmat.

Utgångspunkten är att flickorna så att säga ska välja mellan sin självkänsla och sin realitetsuppfattning vad gäller manlig dominans. Uttryckt på ett annat sätt måste de som grund för sin vidare personlighetsutveckling "besluta sig för" antingen

1. att de är bra nog och att manlig dominans därför inte existerar, eller
2. att manlig dominans existerar och att de därför inte är bra nog, eller i vissa fall
3. att bägge delar kan vara riktiga samtidigt: "Jag är bra nog *och* manlig dominans är en del av verkligheten".

Dessa tre "lösningar" på motsättningen mellan självkänsla och realitetsuppfattning vad gäller manlig dominans, har jag kallat *personlighetsstrategier* gentemot manlig dominans. Vi återkommer till dessa senare.

Om vi ser på hela samhället, så kommer jag att kalla olikheterna mellan könen status och makt för *kvinnoförtryck*. På den mellanmännsliga nivån kallar jag kvinnoförtrycket för *manlig dominans*. På individnivån, som är den lägsta av de tre nivåerna, är det min hypotes att kvinnoförtrycket tar sig uttryck i en av de *tre personlighetsstrategierna* gentemot manlig dominans.

samhällsnivå	kvinnoförtryck
mellanmännslig nivå	manlig dominans
individnivå	personlighetsstrategi I, II, III

Jag ställer upp det så här för att markera att det samhälleliga kvinnoförtrycket är överordnat och bestämmande för den manliga dominansen, som i sin tur är bestämmande för personlighetsstrategierna. Detta utesluter dock inte att det också finns relativt självständiga "mönster" eller lagbundenheter på varje nivå. På detta sätt görs det tydligt att manlig dominans inte är bestämd av mäns mer eller mindre medfödda egenskaper, utan tvärtom är en samhällelig nödvändighet. Hur då?

Osynliggörandet

Jo, vårt samhälle är uppbyggt och organiserat så att kvinnors omfattande och nödvändiga arbete i familjen är oavlönat och osynliggjort. Männen drar nytta av denna olikhet och stöder därför osynliggörandet, men detta kan inte reduceras till ondska.

Det överordnade målet för flickors och pojkars fostran och därmed för deras personlighetsutveckling är enligt min mening att de tillägnar sig skevheter – både på arbetsmarknaden och i familjen – som om de var uttryck för de båda könen behov eller natur och inte uttryck för det samhäl-

leliga kvinnoförtrycket. Flickornas och kvinnornas personlighetsstrategier uppfattas då bara som ett uttryck för kvinnlighetens mystik, som dess kännetecken, eller som självbegränsning.

En viktig förutsättning för detta flick- och pojkuppföstringsmönster är att kvinnoförtrycket och den manliga dominansen *osynliggörs* – tex genom omformuleringar och bortförklaringar av klara fakta som kan dokumentera olikheterna.

Att osynliggörandet lyckas kan vi se genom att det fortfarande kan diskuteras om kvinnor är förtryckta eller om de inte i själva verket önskar ha det som de har det. Denna diskussion är möjlig bara om man bortser från den samhälleliga nödvändigheten av kvinnoförtryck. Några kommer kanske ändå att påstå att olikheterna mellan könen på det samhälleliga planet beror på kvinnornas natur eller egenskaper.

I sista hand kan en sådan diskussion inte föras ärligt utan att det klargörs om man har en materialistisk utgångspunkt – vilket i detta sammanhang betyder att samhället är bestämmande för och överordnat personlighetsbildningen – eller det motsatta som vi kan kalla en idealistisk utgångspunkt: att individerna är bestämmande för och överordnade samhället. Min utgångspunkt är materialistisk och jag menar följaktligen att den idealistiska utgångspunkten bidrar till att osynliggöra kvinnoförtrycket och den manliga dominansen.

Vad kan psykologin bidra med?

Det är psykologins uppgift att beskriva och förklara personligheten i dess bildning, i dess funktion och felfunktion. Psykologin sysslar också med delaspekter av personligheten och människolivet: inläring, minne, sexualitet, gruppnormer, beteende etc. När det gäller den könsspecifika personlighetsutvecklingen måste vi vända oss till de stora personlighetsteorier som har satt som sitt mål att förklara personlighetens utveckling, dess funktion och dysfunktion (psykiska störningar).

De tre äldre personlighetsteorier som jag har undersökt, nämligen psykoanalysen,

den sociala inläringsteorin och den kognitiva utvecklingsteorin,² är till största delen skapade så tidigt att man ännu inte försöker dölja den manliga dominansen utan betraktar den som ett faktum – ett reellt fenomen – även om det dock inte direkt kallas dominans.

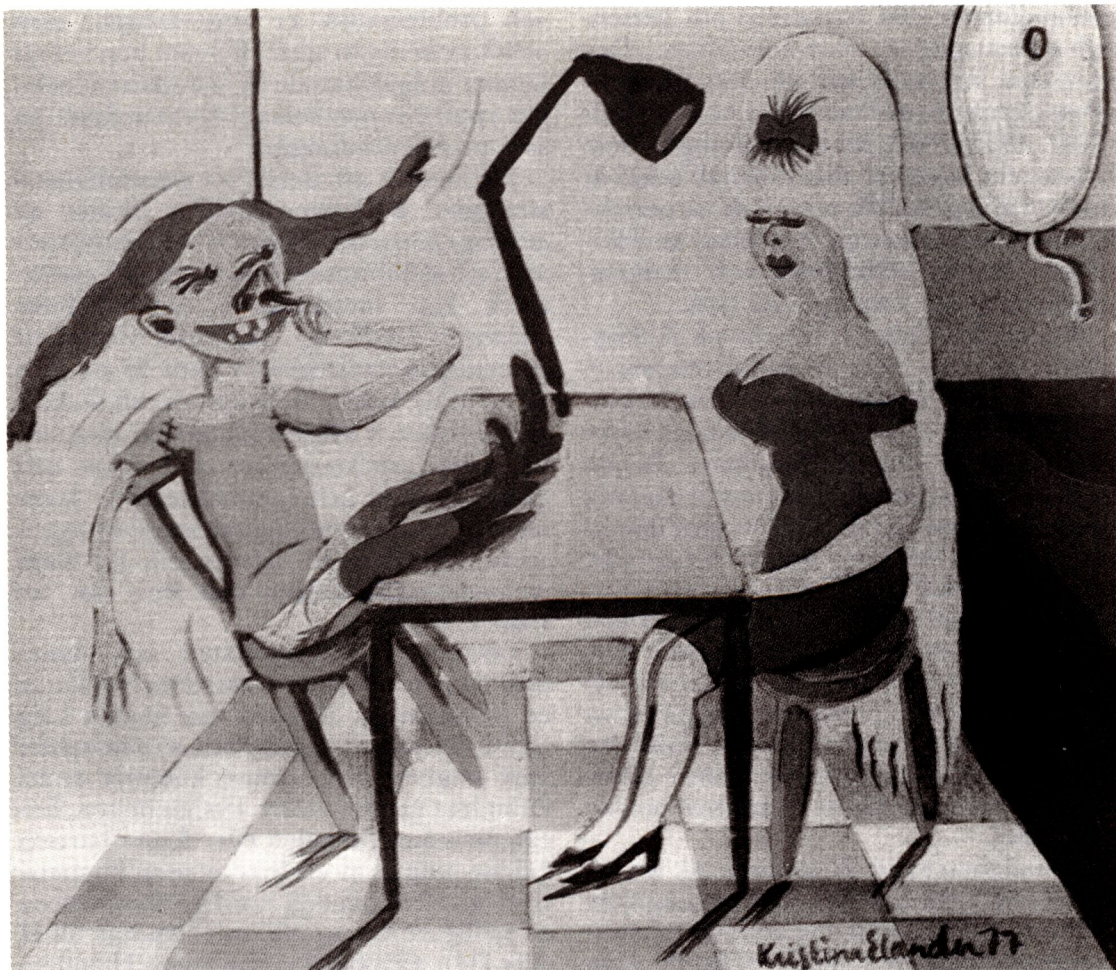
Hos Freud härleds den manliga dominansen från hans uppfattning att kvinnor är anatomiskt, personlighetsmässigt och socialt *mindervärdiga* i förhållande till normen: män.

I den sociala inläringsteorin ses manlig dominans som ett exempel på *oändamålsenligt beteende* hos män och kvinnor.

I den kognitiva utvecklingsteorin betraktas manlig dominans som oändamålsenliga *attityder*, som dock anses ha uppstått mot bakgrund av *mäns reella fysiska och sociala överlägsenhet*.

Början till osynliggörandet kan spåras i de två sistnämnda teoriernas användning av predikatet *oändamålsenlig*. Det finns en antydning till obehag inför de olikheter som påträffats. Vidare pekar beteckningen "oändamålsenlig" på det faktum att de tre nämnda teorierna inte ser personligheten som invävd i samhällets totala verksamhet (en individs handlingar kan kallas dess verksamhet – på det samhälleliga planet är alla individers verksamhet organiserad i den samhälleliga totalverksamheten), där ändamålsenligheten annars skulle kunna finnas. Därför kan de inte heller förstå manlig dominans och kvinnlig underordning som ett resultat av samhälleligt kvinnoförtryck. I ovanstående figur (sid 5) motsvaras det av att bara de två nedersta nivåerna beaktas.

Förutom dessa tre teorier har jag också undersökt *tre kvinnoteorier* från de senaste 10–12 årens kvinnoforskning: nämligen vad jag har kallat en freudo-marxistisk riktning, en kvinnoteori utifrån den kritiska teorin om subjektet och Frigga Haugs kvinnoteori utifrån den kritiska psykologin.² I dessa nya kvinnoteorier har jag funnit det anmärkningsvärda att kvinnoförtrycket i grova drag uppfattas som ett fenomen som går *direkt* från samhällsnivån till individnivån – bortom manlig dominans på den

Kristina Elander, "Pippi och Superbruden" 1977, akryl.

mellanmännsliga nivån – från förtryckande samhällsstrukturer över förtryckande mödrar direkt till "de inre fienderna", självförtryck och den enskilda kvinnans benägenhet att ge avkall på sin egen utveckling. Men var är männen, fäderna, bröderna och pojkarna i denna tankevärld? Betyder de ingenting för kvinnans personlighetsutveckling? Det ser ut som om den osynliggörande könsideologin har haft inflytande på den stora del av den psykologiska kvinnoforskningen som dessa tre riktningar representerar. Jag anser emellertid att vi inte kan skapa en kvinnopsykologi

utan att använda begreppet manlig dominans eller ett begrepp med liknande innehåll. Vi måste upphäva det skenbara *tabu* som vilar över både fenomenet och dess begrepp.

Fördjupning av personlighetsstrategierna

Det principiella innehållet i de tre personlighetsstrategierna gentemot manlig dominans kan, som vi ska se nedan, återfinnas i alla de undersökta personlighetsteorierna. Det är också i växelverkan med teori-

genomgången som hypotesen om personlighetsstrategierna vidareutvecklas. Den egentliga inspirationen till personlighetsstrategierna är emellertid Hanne Haavinds (1977, 1980, 1982) tes om kvinnlighet som relationellt begrepp, vars innehåll också är invävt i min parallella tes om de tre personlighetsstrategierna som utvecklas i motsättningen mellan självkänsla och realitetsuppfattning om manlig dominans.

Personlighetsstrategi I baseras på *förträngning* av det ena ledet av motsättningen – nämligen manlig dominans – dvs personlighetsmässigt och mellanmänniskt osynliggörande av manlig dominans. Denna form av kvinnlighet är den mest önskvärda och positiva utifrån samhällets jämlikhetsideologi, som fungerar genom förtigande, omtolkning och osynliggörande av fakta. En kvinna med personlighetsstrategi I kan *inte erkänna* manlig dominans och ingår därför i samspel med män på ett sådant sätt att *dominansrelationen* inte bara osynliggörs utan också upplevs av parterna som bekräftelse på *positiva egenskaper* hos dem båda – nämligen positiv kvinnlighet respektive positiv manlighet.

Personlighetsstrategi II baseras på *överanpassning* till kvinnoidealet (I) mot bakgrund av fokuseringen på manlig dominans i motsättningen och den därav följande låga självkänslan. Den innebär *passivitet* och *beroende* vilket synliggör den manliga dominansen, men förs av kvinnor tillbaka på deras egen otillräcklighet. Kvinnor med personlighetsstrategi II bemöter jämlikhetsideologin med dess osynliggörande av manlig dominans genom *uppenbar underkastelse*. Den upplevs därför som problematisk – både av kvinnan själv och av hennes omgivning.

Personlighetsstrategi III baseras på *protest eller uppror*. Flickor och kvinnor med denna personlighetsstrategi kan omfatta motsättningen mellan självkänsla och realitetsuppfattning i dess helhet utan att behöva fokusera eller förtränga den ena delen. De kommer därför oftast att synliggöra manlig dominans genom att protestera mot den eller genom att själv dominera. Denna personlighetsstrategi upplevs som besvärlig

och problematisk av omgivningen, men också av kvinnan själv eftersom hon vet att hennes ifrågasättande av jämlikhetsideologin uppfattas mer som *problemskapande* än som *problemmedvetenhet*.

Jag menar att dessa tre personlighetsstrategier är kvinno specifika former av *allmänna förtrycksreaktioner*. I både facklitteratur och skönlitteratur om klass- och rasförtryck kan motsvarande personlighetsstrategier återfinnas. Jag anser vidare att personlighetsstrategierna bara är en (om än central) aspekt av kvinnors och flickors personlighet. I överensstämmelse med hur de övriga aspekterna ser ut – både vad gäller innehåll och sammanhang – kommer hennes personlighetsstrategi att nyanteras. Det handlar således om tre slags personlighetsstrategier och inte om tre slags kvinnor.

Eftersom utgångspunkten och dynamiken i personlighetsstrategierna består av en motsättning, är dessa inte stabila i sig själva. De måste upprätthållas i samarbete med omgivningen. Annars kommer de att förändras genom större livshändelser. Exempelvis kan perioden efter första barnets födelse präglas av ett byte av personlighetsstrategi, eftersom den manliga dominansen då tydligare kan uppfattas (I ändras till II eller III), självkänslan kan stiga (II ändras till I eller III), självkänslan kan sjunka (III ändras till II) eller realitetsuppfattningen om manlig dominans avtar (III ändras till I).

Personlighetsteorierna och motsättningen

De sex personlighetsteorier som jag har nämnt uppfattar inte manlig dominans eller kvinno förtryck som centrala för kvinnors personlighetsutveckling. Detta är kanske inte särskilt anmärkningsvärt när det gäller de tre "gamla" teorierna, men blir nog så intressant när det gäller de tre nya kvinnoteorierna på marxistisk grund. Alla sex teorierna innehåller dock mer eller mindre implicita budskap om en huvudmotsättning i kvinnors könsspecifika personlighetsutveckling:

"För *psykoanalysens* vidkommande är huvudmotsättningen i kvinnors könsspecifika personlighetsutveckling och -störning en *motsättning mellan kvinnors mindervärdiga anatomi och deras libido*. Det är bearbetningen av dessa motsättningar som hos kvinnan ger utslag i olika former av personlighetsutveckling. Bortsett från att Freud inte använder själva begreppet motsättning (utan konflikt), är tankegången hans egen...

I *den sociala inlärningsteorin* är huvudmotsättningen däremot implicit – dvs enligt min tolkning ligger den inom dess ramar. Det rör sig om *motsättning mellan det kulturellt (norm-) bestämda kvinnoidealet och psykisk utveckling* (självsäkert beteende). I förhållande till Freud har således den ena polen i motsättningen förskjutits från anatomin till samhällsnormerna, medan den andra på sitt eget sätt fortfarande betecknar personlig kraft eller personligt växande. Motsättningarna åstadkommer olika mer eller mindre oändmålsenliga utvecklingar hos kvinnor, vilket skapar pedagogiska problem eller problem som har att göra med medvetandegörandet...

I *den kognitiva utvecklingsteorin* – dvs inom dess ramar – har jag tolkat motsättningen i kvinnors personlighetsutveckling som *motsättningen mellan självkänsla och realitetsuppfattning*. Båda polerna i motsättningen härleds från förhållanden *utanför* individen, och samtidigt ser vi för första gången att *motsättningen i sin helhet är en intrapsykisk angelägenhet* – dvs båda polerna ligger på samma nivå, på individnivå...

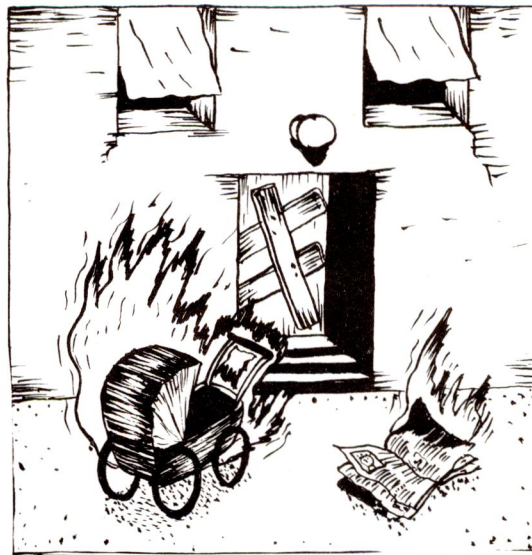
I *de två kvinnoteorierna som bygger på psykoanalysen* fattar jag huvudmotsättningen i flicksocialisationen som *motsättningen mellan "inre natur" och "yttre natur"* – där den "yttre naturen" primärt representeras av den preoidipala modern. Denna motsättning hänför sig framför allt till 0–2-årsåldern.

Inom *den kritiska psykologin* (Frigga Haug) är huvudmotsättningen för kvinnor *motsättningen mellan produktiva behov och det utvecklingshämmande reproduktionsarbetet*.

Sammanfattning vad gäller de tre marxistiska kvinnoteorierna. Även om dessa tre motsättningar är olika har de det gemensamt att de utspelas i *en sluten kvinnovärld* mellan mödrar och döttrar – i realiteten utan direkt personlig påverkan från manlig dominans och kvinnoförtryck..." (Ethelberg, 1983)

Personlighetsstrategierna i personlighetsteorierna

Gemensamt för de tre "gamla" teorierna är att de alla sysslar med tre karakteristiska

Kristina Elander och Gittan Jönsson, detalj ur "Hemma hos prinsessan Panik" 1980.

utvecklingslinjer för kvinnor, vilka innehållsmässigt motsvarar mina personlighetsstrategier. De tre teorierna har också det gemensamt att de betraktar den utvecklingslinje som motsvarar personlighetsstrategi I som den normala och den önskvärda för kvinnor. Vidare anses de två utvecklingslinjer som motsvarar personlighetsstrategierna II och III vara felutvecklingar eller personlighetsstörningar.

Psykoanalysen. I sin föreläsning om "Kvinnligheten" (Freud, 1916) skildrar Freud flickor och kvinnor som reellt mindervärdiga i förhållande till pojkar och män – både anatomiskt, personlighetsmässigt och socialt. Enligt Freud upptäcker flickorna detta mindervärde i 5-årsåldern:

"Från denna upptäckt utgår de tre utvecklingsriktningarna; en leder till sexualhämningar eller neuroser, nästa till karaktärsförändringar i form av manlighetskomplex, och den sista till den normala kvinnligheten."

Den sista, som motsvarar personlighetsstrategi I, innebär bl a "förfärlig för passiv strävan mot ett mål" genom förträngning av den manliga aktiviteten, undertryckande av aggression och omedvetet accepte-

rande av sitt mindervärde. Den utvecklingslinje som Freud nämner först i citatet motsvarar personlighetsstrategi II: — genom upptäckten av sitt mindervärde kränks den lilla flickan djupt i sin självkänsla. Hon börjar förakta inte bara sig själv utan hela kvinnokönet. Detta medför ett överdrivet uppfyllande av de krav som uppställts för den normala kvinnliga utvecklingen: överdriven passivitet och sexualhämning.

Den utvecklingslinje som Freud kallar "ett starkt manlighetskomplex", motsvarar personlighetsstrategi III.

"Därmed menas att flickan till synes vägrar att erkänna detta obehagliga faktum och i trotsig protest överdriver sin hittillsvarande maskulinitet. . . Det väsentliga i processen är dock att på detta stadium av utvecklingen undviks den impuls till passivitet som inleder övergången till kvinnligheten." (ibid)

Som redan påpekats betraktar Freud också denna utveckling som en felutveckling, vilken han tillskriver en medfödd aktivitet hos vissa flickor. Om kvinnors aktivitet skriver han (ibid):

"Kvinnor kan utveckla stor aktivitet i olika riktningar, och män kan inte leva tillsammans med denna typ av kvinnor om de inte utvecklar ett stort mått av foglighet."

Freud förklarar den upprorslust som finns hos vissa kvinnor vara konstitutionellt bestämd.

Den sociala inlärningsteorin. Enligt denna teori är det inte fråga om könsspecifik personlighetsutveckling utan om inlärning av könsspecifika beteendemönster. Den könsspecifika beteendepertoaren inlärs liksom annat beteende genom betingning, självbelöning och observationsinlärning, men skiljer sig genom det väsentliga förhållandet att konsekvenserna av beteendet avhänger av barnets kön. Samma beteende hos en pojke och en flicka "belönas" således olika — motsvarande de olika normuppsättningarna för könsspecifikt beteende. Detta förutsätter att flickor och pojkar får en ingående kunskap om båda könets specifika beteende så att de kan undvika det

ena och framhäva det andra.

Flickor som lyckas med detta får en könsspecifik beteendepertoar som motsvarar personlighetsstrategi I. Det beteendemönster som motsvarar personlighetsstrategi II finns hos "den försvarslösa lilla kvinnan", som en av teorins författare (Lazarus, 1974) kallar det. Denna utvecklingsriktning innebär en överdriven betingning att genom olika former av självbegränsning och underkastelse acceptera den stereotypa kvinnollen. Den utvecklingslinje som motsvarar personlighetsstrategi III kallas "den militanta feministen". Enligt den sociala inlärningsteorin och motsvarande terapeutiska riktning, beteendeterapin, är uppror och aggression tecken på dålig anpassning till idealet: att "leva i fred med män, med kvinnor, med folk och med sig själv" (ibid).

Den kognitiva utvecklingsteorin. Enligt denna teori, där den allmänna delen har utvecklats av Piaget och den könsspecifika av framför allt Kohlberg (1967), följer den könsspecifika personlighetsutvecklingen universella och naturliga utvecklingstendenser i överensstämmelse med det globalt utbredda samhällsmönstret med manlig dominans.

När flickorna i 5–8-årsåldern upptäcker den manliga överlägsenheten kommer de att vända sig till fadern och utveckla sin kvinnlighet så att den kompletterar hans manliga dominansroll. Om modern inte lägger sig i och stör genom att vara för aktiv, restriktiv eller dominerande, kommer flickan att utveckla en normal anpassning till kvinnligheten och därmed finna sig till rätta inom de för kvinnor utstakade ramarna. Detta motsvarar personlighetsstrategi I.

Om modern däremot är *dominerande* och *restriktiv* kommer hon att hämma flickans utveckling, som då vänder sig i riktning mot det passiva och icke-aggressiva. Denna utveckling motsvarar personlighetsstrategi II.

En utveckling som motsvarar personlighetsstrategi III formuleras inte explicit, men implicit låter den så här: en flicka blir mindre feminin om hennes mor är *dominerande* och är hennes *identifikationsobjekt*.

Kvinnoteorierna

De tre kvinnoteorierna. Dessa tre teorier har utarbetats med den marxistiska samhällsanalysen som bas, men var och en på sitt karaktäristiska sätt. De skiljer sig på ett avgörande sätt från varandra i sina olika förklaringar av hur individen förhåller sig till samhället. Därigenom saknar de också en konsekvent hållning till det samhälleliga kvinnoförtryckets inflytande på kvinnors personlighetsutveckling. Ett begrepp för att förklara detta sammanhang saknas antingen helt, är bristfälligt eller används inte i detta syfte. Gemensamt för dem är emellertid att de som personlighetsteorier på marxistisk grund har problem med att formulera en modell för den normala/sunda personlighetsutvecklingen hos kvinnor. Orsaken är antagligen att det är svårt att å ena sidan utgå från en materialistisk grund och därigenom vara kritisk mot det kapitalistiska samhället, och å andra sidan syssla med en normal positiv utveckling hos en dubbelt förtryckt grupp som kvinnor, när man inte har eller använder begrepp som kan förmedla sammanhanget mellan samhällsnivå och individnivå. Huvudtendensen blir då att de framställer de olika utvecklingslinjerna för kvinnor som felutvecklingar, eftersom de inte som "de gamla" kan betrakta anpassningsteorin som den normala/sunda. När de två första kvinnoteorierna trots allt inte vill finna sig i att skildra kvinnor så negativt, hittar de på ett sätt varigenom de kan väva in positiva egenskaper hos kvinnor. Deras förslag är att dessa positiva egenskaper och resurser (tex produktion av bruksvärde och samvaroformer, jfr Ulrike Prokop, 1976) hos kvinnor skapas i den *icke-kapitalistiska* reproduktionssfären (familjen). Mot detta finner jag det rimligt att invända att även om Marx inte har analyserat reproduktionen är detta inte liktydigt med att reproduktionen inte är underställd det kapitalistiska samhällets lagbundenheter. Jag menar att reproduktionsarbetet är en del av den samhälleliga totalverksamheten.

I den tredje kvinnoteorin, den kritiska psykologin i Frigga Haugs version, uppfattas reproduktionen tvärtom som begrän-

sande och utvecklingshämmande för kvinnor, och deltagande i produktionen uppfattas på motsvarande sätt som utvecklande för personligheten. Vi har således två huvudsynpunkter:

1. produktionen är "sjukdomsframkallande" och reproduktionen är "sund"
2. reproduktionen är "sjukdomsframkallande" (utvecklingshämmande) och produktionen är "sund"

De båda första kvinnoteorierna ger störst utrymme för positiva möjligheter i kvinnolivet och därmed för personligheten, men när det gäller den mer detaljerade redogörelsen för flicksocialisationen undersöks inte de "sunda" faktorerna.

Det som mest liknar personlighetsstrategi I i de två första kvinnoteorierna, är en beskrivning av en vanlig utvecklingslinje hos kvinnor som karakteriseras av jag-inskränkning, dvs en tendens att begränsa sina utvecklingsmöjligheter (Mette Bauer, 1982). Denna jag-inskränkning karakteriseras också av en inskränkt realitetsuppfattning som följd av narcissistiska störningar (modernt psykoanalytiskt begrepp). Vidare talas det om en "ihållande idealisering av fadern mot bakgrund av konfliktfyllda mor-dotter-relationer" (Ulrike Prokop, 1976).

Den andra utvecklingslinjen, som liknar personlighetsstrategi II, är ett tillbakadragande från omvärlden: "För att undgå känslor av vanmakt, drar man sig tillbaka från alla kravfyllda situationer" (ibid). Den tredje kvinnoteorins utvecklingslinje som liknar personlighetsstrategi I gäller "omtolkning, bristande uppfattningsförmåga och avgränsning av medvetandet" (Frigga Haug, 1980) på grund av begränsad handlingsförmåga. Den andra utvecklingslinjen i denna teori, som liknar personlighetsstrategi II, kännetecknas av handlingsförlamning.

Trots olika utgångspunkter på väsentliga områden tecknar alla tre kvinnoteorierna en utpräglad pessimistisk bild av flickans/kvinnans utvecklingsmöjligheter. Som framgår av ovanstående redogörelse finns

det i dessa tre teorier ingen utvecklingslinje som motsvarar personlighetsstrategi III. Det är anmärkningsvärt att dessa personlighetsteorier som gör anspråk på att arbeta på marxistisk grund inte har någon upprorskategori vad gäller kvinnors personlighetsutveckling. I verkligheten ser vi ju trots allt flickor som ifrågasätter den manliga dominansen. Men i dessa teorier är upprорот förbehållet de vuxna:

"Kvinnors kritik och opposition uppstår eftersom deras föreställning om den kvinnliga autonomin varken kan realiseras i hushållsproduktion eller i de flesta existerande former av förvärvsarbete" (Ulrike Prokop, 1980).

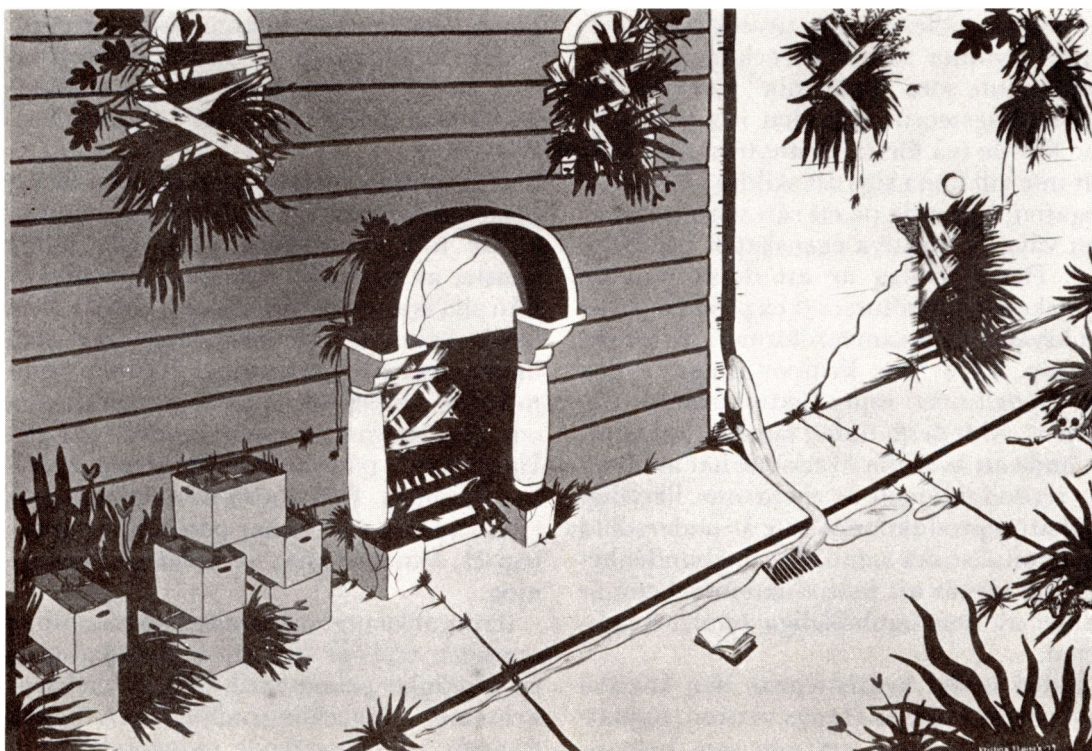
En närliggande förklaring till att upprorskategorin saknas kunde vara följande: det teorin inte kan förklara, kan forskaren inte se. Jag hoppas att jag har fel i denna förmodan.

Från synlighet till osynliggörande

Sedan Freud skrev sin föreläsning om "Kvinnligheten" 1916 har det skett stora samhälleliga och kulturella förändringar av kvinnors situation. Från 1916 och fram till slutet av 1960-talet var den manliga dominansen tydlig och i stort sett försökte ingen dölja den. Personlighetsteoretikerna under denna period kunde därför både se den manliga dominansen och undersöka den grupp kvinnliga "avvikare" (från kvinnoidealet) som protesterade mot den.

Tendensen inom könsideologin var då att legitimera manlig dominans, medan tendensen senare var att dölja eller osynliggöra den (Hanne Haavind, 1977). Osynliggörandet började under efterkrigstiden med den socialdemokratiskt präglade ideologin, som enligt Harriet Holter (1976) har haft en otrolig förmåga att uppsluka och oskad-

Kristina Elander, "Självporträtt" 1979, akryl.

liggöra motideologier. Man försöker dölja eller bortförklara alla maktförhållanden. Det betyder att förtrycksfenomenen från att ha varit *direkta* och *synliga* har blivit *indirekta* och *osynliga*. En del av osynliggörandet består i att orsakerna till mäns relativt större makt görs till något normbestämt och att kvinnors relativa brist på makt på motsvarande sätt blir deras eget ansvar.

I den osynliggörande könsideologin eller jämlikhetsideologin framhävs det mest bagatellartade tecken på jämlikhet mellan könen: tex förbud mot könsdiskriminering i platsannonser, och på motsvarande sätt förtigs, bortförklaras eller bagatelliserar allvarliga tecken på kvinnoförtryck som exempelvis hushållsarbetets fördelning mellan kvinnor och män. Otroligt många män och en stor grupp kvinnor menar således i dag att de delar på hushållsarbetet. Samtidigt kan det dokumenteras att det samlade arbetet i familjen (det reproduktiva och oavlönade arbetet) utgör lika många arbetstimmar som det samlade lönearbetet och att det i stort sett är kvinnorna som utför detta oavlönade arbete vid sidan av sitt lönearbete (Gitte Haslebo, 1982).

Mot denna bakgrund är det förstaeligt, om än nedslående, att den "avvikande" upprorskvinnan inom de "gamla" teorierna har blivit en ickexisterande upprorskvinna i några nya kvinnoteorier.

Personlighetsstrategiernas användbarhet

Om vi ska förstå karakteristiska drag i flickors och kvinnors personlighet, måste denna ideologiska dimridå emellertid dras undan så att vi kan se den manliga dominansen (och kvinnoförtrycket). Annars blir vi stående med en oförklarlig känsla av att flickorna och kvinnorna bara begränsar sig själva och varandra.

Personlighetsstrategierna kan användas som hävstång, eftersom de förutsätter ett samband mellan det samhälleliga kvinnoförtrycket, manlig dominans och kvinnors personlighetsfunktion. Vidare är personlighetsstrategierna väl lämpade att framhäva det faktum att kvinnor förhåller sig mycket

olika till sina villkor som kvinnor. Utifrån ett sådant betraktelsesätt frestas man inte att påstå att kvinnor reagerar, känner, tänker eller handlar på ett bestämt sätt.

Ingen av de tre personlighetsstrategierna är i sig tecken på en dåligt fungerande personlighet. Men troligen disponerar de var och en för sina typiska felutvecklingar och personlighetsstörningar (se Ethelberg, 1983). Vi föreställer oss att flickan tillägnar sig en av dessa tre personlighetsstrategier för att klara av en i början utvecklingshämmande och sedan utvecklingsbefrämjande motsättning. Personlighetsstrategier är således resultat av hennes *aktiva* och *nödvändiga* försök att komma fram till *en känslomässigt och intellektuellt sammanhängande förståelse av sig själv och sin omvärld*.

Utifrån mitt eget och andras vidare arbete med personlighetsstrategierna och motsättningen mellan egenvärde och realitet (kvinnlighetens motsättning) ser det ut att finnas ett samband mellan personlighetsstrategierna och de förståelse- och handlingsstrategier som kvinnor har gentemot andra förhållanden i tillvaron än manlig dominans. Generellt rör det sig om deras förståelse av och handlande i livssituationer som innebär en *auktoritetsproblematik*, tex som patient inför läkaren, som klient inför det sociala systemets representanter, som elev inför läraren osv.

Sambandet mellan personlighetsstrategi och förståelse- och handlingsstrategi gentemot andra ojämlika relationer än manlig dominans är — utifrån nuvarande erfarenheter — inte enkla och direkta utan kräver hjälphypoteser som kan fungera som en förmedlande länk mellan de två strategiformerna. I första omgången kan det vara tillräckligt att leta efter typiska förståelse- och handlingsstrategier hos kvinnor med respektive strategi I, II och III. Men på längre sikt borde det gå att utreda hur en bestämd förståelse- och handlingsstrategi hänger samman med en bestämd personlighetsstrategi — både i allmänhet och hos en bestämd kvinna. Detta måste ovillkorligen bli ett omfattande arbete.

Översättning: Catta Jönsson

NOTER

1. Denna artikel är ett försök att dra ut det väsentligaste ur min bok *Kvindelighedens modsigelse*, Antropos 1983. Det har varit en ytterst svår uppgift eftersom boken i sig är mycket komprimerad. I denna artikel finns det ingen plats för de längre argumentationskedjor som utvecklas i boken. Innehållet kommer således att framstå mer som en rad postulat. Jag får hänvisa till själva boken, om logiken i artikeln förefaller oklar.
2. De sex personlighetsteorierna. För en nordisk läsekrets är de tre "gamla" teorierna antagligen förhållandevis välkända. Beskrivningen här blir därför kort. De tre nya kvinnoteorierna är mindre kända i Norge och Sverige och beskrivs därför mer ingående:
 1. *Psykoanalysen* — representerad av sin grundare Sigmund Freud.
 2. *Den sociala inlärningsteorin* (också känd som behaviorismen) — den allmänna delen har skapats av B F Skinner, den könsspecifika delen är här representerad av beteendeterapeuten A Lazarus.
 3. *Den kognitiva utvecklingsteorin* — den allmänna delen har skapats av Jean Piaget, den könsspecifika delen representeras av Lawrence Kohlberg.
 4. *En freudo-marxistisk kvinnoteoretisk riktning* — utan eget namn så vitt jag vet. Riktningen representeras av den grupp kvinnor som står bakom böckerna *Kvindesituation og kvindebevægelse*, *Kvindelighed*, *Modermærker*, utgivningen av Alexandra Kollontajs skrifter och tidskriften *HUG*. Av gruppens medlemmar, som till viss del växlar, vill jag nämna Signe Arnfred, Karen Syberg, Susi Frastein och Suzanne Giese. Förutom Marx och Freud stöder de sig på de nya psykoanalytiska kvinnoforskarna som Juliet Mitchell, Janine Chasseguet-Smirgel, Maria Torok, Marina Moeller-Gambaroff och Ulrike Prokop.
 5. *Den kritiska teorin om subjektet* använd på kvinno-socialisation. Denna riktning har sina anhängare främst inom ämnet psykologi vid Köpenhamns och Århus Universitet och kring tidskriften *Kontext*. Ur kretsen kring denna riktning vill jag nämna Mette Bauer, Judy Gammelgaard och Karin Borg. De stöder

der sig först och främst på den västtyske psykoanalytikern Alfred Lorenzer som är upphovsman till den kritiska teorin om subjektet. Vidare stöder de sig på ovannämnda nya psykoanalytiska kvinnoforskare samt på narcissismteoretikerna Heinz Kohut, Thomas Ziehe och Alice Miller. Kvinnorna som representerar denna och den förutnämnda (4) teorin skriver ibland tillsammans även om de använder psykoanalysen och marxismen mycket olika. Detta framgår inte av deras texter.

6. *Kritisk psykologi* använd på skapandet av kvinnlighet i detta samhälle. Anhängare till denna riktning finns speciellt inom ämnet psykologi vid Köpenhamns Universitet. De stöder sig på den grupp vid Freie Universität i Västberlin som har utarbetat den kritiska psykologin: Klaus Holzkamp, Ute Holzkamp-Osterkamp, Frigga Haug, Wolfgang Fritz Haug m.fl. Vad gäller kvinnoteori stöder de sig på Frigga Haug och hennes kvinno-forskningsgrupp inom Sozialistischer Frauenband. Denna teori är den enda av de tre kvinnoteorierna som inte bygger på psykoanalysen, men som själv håller på att utveckla en personlighetsteori på marxistisk grund där de psykiska funktionerna förklaras utifrån sin fylogenetiska och samhällshistoriska utveckling (byggd på Leontjews kulturhistoriska skola).

Idealism: den filosofiska eller vetenskapliga tendensen att lägga huvudvikten på idéerna som den viktigaste drivkraften i utvecklingen, i motsats till

Materialism: den filosofiska eller vetenskapliga tendensen att se de materiella förhållandena som avgörande för utvecklingen.

Motsättning: begreppen *motsättning* och *motsats* används här i överensstämmelse med grundboken *Dialektisk og historisk materialisme* (Sputnik 1980, ss 115—119). I avsnittet "Lagen om motsatsernas enhet och kamp" framgår det att *relationen* mellan två bestämda motsatser är en motsättning. Motsättningsförhållandet mellan motsatserna betecknar såväl deras tillfälliga enhet som deras beständiga kamp. Lagen om motsatsernas enhet och kamp är den lag i den dialektiska materialismen som förklarar ursprunget till all rörelse och utveckling.

LITTERATUR

- Bauer Mette, "Narcissistiske forstyrrelser og pigesocialisering" i K Larsen & H B Nielsen (red), *Pigelin, Forum for Kvindeforskning*, specialnummer 1, 1982.
- Einarsson Jan & Hultman Tor G, *Språk och kön i skolan*, 7 forskningsrapporter, Lunds Universitet 1980-81.
- Ethelberg Eva, *Kvindelighedens modsigelse*, Köpenhamn, Antropos 1983.
- Freud Sigmund, "Kvindeligheden" i *Psykoanalyse - nye forelæsninger*, Reitzel 1973 (orig 1916).
- Haslebo Gitte, *Fordelingen af tid og arbejde i velfærdsstaten*, Köpenhamn, Miljøministeriet, Planstyrelsen 1982.
- Haug Frigga, *Frauenformen, Argument-Sonderband 45*, 1980.
- Haug Frigga, "Opfer oder Täter? Über das Verhalten von Frauen" i *Das Argument* 123, 1980, ss 643-649.
- Holter Harriet, "Om kvinneundertrykkelse, mandsundertrykkelse og herskertechnikker" i *Kvinnekunskap*, Gyldendal Norsk Forlag 1976.
- Haavind Hanne, "Den usynlige makten" i *Kjerringråd* 3, 1977, ss 14-20.
- Haavind Hanne, "Premisser for personlig forhold mellom kvinner" i *Kvinner og fellesskap*, Psykologisk Institutt, Oslo Universitet, 1980.
- Haavind Hanne, "Makt och kärlighet i ekteskapet" i Runa Hauka, Marit Hoel & Hanne Haavind (red), *Kvinneforskning: bidrag til samfunns teori* (Festskrift til Harriet Holter), Universitetsforlaget 1982.
- Jensen P E, *Skoleliv - Pigelin, Unge Pædagoger* 1984.
- Kohlberg Lawrence, "A cognitive-developmental analysis of children's sex-role concepts and attitudes" i Eleanor E Maccoby (red), *The development of sex differences*, Tavistock 1967.
- Lazarus Arnold A, "Women in Behavior therapy" i Violet Franks & Vasanti Burtle (red), *Women in therapy*, Brunner/Mazel 1974.
- Prokop Ulrike, *Weiblicher Lebenszusammenhang*, Suhrkamp Verlag 1976, sv övers *Kvinnors livssammanhang*, Rabén & Sjögren 1981.
- Prokop Ulrike, "Harmonisering eller kamp om anerkendelse" i *Udkast* 2, 1980, ss 189-190.

SUMMARY

Self-esteem and reality - a dilemma for psychology and for women

Between the ages of 5 and 7 a girl will acquire a growing awareness of the higher prestige and power of adult men. At that age her self-esteem is still connected with the egocentric evaluation of the 'like-self' as best. She will have to cope with the contradiction between self-esteem and reality concerning male dominance.

It is hypothesized that she will have a 'choice' of three developmental directions or personality strategies: adaptation, exaggerated adaptation, or protest. The fundamental content of the three personality strategies can be found in six theories of personality: psychoanalysis, social learning, cognitive-developmental theory, Freud-Marxist theory of women, critical theory of the subject, and critical psychology. In the first three theories the adaptation strategy is considered the normal development for women. The three Marxist theories of women regard the adaptation strategy and the exaggerated adaptation strategy as developmental disorders, but they offer no protest strategy.

In accordance with the growing invisibility of the societal oppression of women and male dominance there is now a tendency to regard the low status of women as their own fault. The three older theories of personality are aware of male dominance and describe it as a determinant factor in the development of femininity. The three new theories on women attach no importance to male dominance. Two of them regard the early mother-daughter relationship as the most important factor. The third stresses housework as the important factor in restraining women and their personality.

It is further suggested that the strategies of personality are connected with strategies of comprehension and action towards other life-situations involving authority problems: e.g. patient/doctor, client/social worker, pupil/teacher.

Eva Ethelberg
Opføringsinstituttet ved Rigshospitalet
Tagensvej 22
2200 København N
Denmark